

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER IN THE MODERN EDUCATIONAL SPACE

У статті розкрито зміст, закономірності, механізми, умови й детермінанти ефективного особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів у сучасному освітньому просторі. Сформульовано концептуальні основи та модель супроводу особистісно-професійного розвитку студентів-педагогів при викладанні дисциплін психолого-педагогічного циклу й фахових методик. Модель супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога включає мотиваційний, організаційно-діяльнісний і рефлексивний етапи й, відповідно, три ключові підходи до їх реалізації – особистісно-зорієнтований, особистісно-діяльнісний та особистісно-творчий. Обґрунтовано умови, що сприятимуть активізації механізмів особистісного й професійного розвитку та саморозвитку. Розкрито завдання психолого-педагогічного супроводу при викладанні психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик: розкриття потенційних можливостей студента; забезпечення сприятливого освітнього середовища для особистісного й професійного зростання; розвиток професійної ідентичності через професійну ідентифікацію та самоідентифікацію; формування здорового стилю педагогічної діяльності й ефективного збагачення особистісного й професійного досвіду. Запропоновано основні критерії та показники ефективності технології особистісно-професійного розвитку при викладанні психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик: здатність до самоаналізу, внутрішня визначеність, побудова особистості та професійної ідентичності, відповідальність, уміння правильно ставити професійні й життєві цілі, створення оптимістичного життєвого задуму, професійна самоідентифікація, здатність до взаємодії з неповністю передбачуваним, домінуюча гуманістична спрямованість; здатність до самопроекування власного розвитку; здорова особистість майбутнього педагога; здоровий стиль педагогічної діяльності.

The article reveals the content, patterns, mechanisms, conditions and determinants of effective personal and professional development of future teachers in the modern educational space. The conceptual bases and the model of support of personal and professional development of students-teachers at teaching psychological and pedagogical disciplines and professional methods are formulated. The model of support of personal and professional development of the future teacher includes motivational, organizational and reflexive stages and, accordingly, three key approaches to their implementation – personality-oriented, personality-activity and personality-creative. The conditions that will promote the activation of the mechanisms of personal and professional development and self-development are substantiated. The tasks of psychological and pedagogical support in the teaching psychological and pedagogical disciplines and methods are revealed: maximum disclosure of potential opportunities of a student; creating conditions for full development and self-development, effective mastery of fundamental personal abilities and professional competencies; the development of professional identity through professional identification and self-identification; the formation of a healthy style of pedagogical activity and effective enrichment of personal and professional experience. The main criteria and indicators of efficiency of technology of personal and professional development in teaching psychological and pedagogical disciplines and professional methods are offered: reflexivity, meaningfulness of life, responsibility, positive self – attitude, positive internal educational and professional motivation, professional self – identification, self – actualization, dominant humanistic professional orientation; the high level of mastery of psychological knowledge and professional skills; acquisition of psychological competencies; developed personal and professionally significant qualities; ability to self-design of one's own development; healthy personality of a future teacher; healthy style of activity.

Key words: personal and professional development, self-organization, self-study, self-development, subjectivity, developmental environment, educational space.

УДК 159.9: 37.011.3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.2.5>

Василенко Л.П.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Василенко І.Я.

к.пед.н.,
доцент кафедри початкової
та дошкільної освіти
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Ключові слова: особистісно-професійний розвиток, самоорганізація, самонавчання, саморозвиток, суб'єктність, розвивальне середовище, освітній простір.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, ставлять нові завдання перед системою вищої освіти. Важливим сьогодні є перехід від тенденції формування в студентів професійних знань і вмій до забезпечення комфортних умов для їхнього гармонійного професійного й особистісного розвитку, активізація їхнього мотиваційного

ресурсу, розвиток здатності до саморегуляції, самоорганізації, самонавчання та саморозвитку. Передусім це стосується майбутніх педагогів, ефективність професійної діяльності яких залежить від цілісної готовності до неї, від розвитку педагогічного мислення, професійної рефлексії, здорової особистості. Важливою умовою, що визначає розв'я-

зання цих завдань, є створення в педагогічному університеті своєрідного розвивального середовища, в основі якого лежить діалогічна взаємодія, співробітництво, співпраця студента й викладача, які дотримуються відкритої освітньої та особистісної позиції, а їхні стосунки спрямовані на активізацію внутрішнього потенціалу майбутніх педагогів, становлення в них професійної свідомості та самосвідомості, планування ними власного професійного шляху, становлення здорового стилю педагогічної діяльності. Реалізуючи свої здібності, особистісний потенціал, майбутній педагог здійснює безупинний рух до самоактуалізації – нерозривного зв'язку професійного й особистісного зростання [4]. Тому головним завданням вищого педагогічного освітнього закладу має стати створення умов, що сприяють розкриттю реального «Я» студента, його природного потенціалу, актуалізації прагнення до зростання та розвитку протягом усього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розвиток вищої освіти в Україні йде в напрямі від передачі знань до формування компетенцій і спрямований на організацію розвивального середовища освітнього простору, який би позитивно впливав на професійне становлення активної особистості, орієнтованої на особистісний і професійний саморозвиток (А.І. Астахова, Г.О. Балл, Д. Бех, С.Д. Максименко, М.В. Савчин, В.А. Семиченко й інші). Значна частина науковців дотримується позиції особливої значущості психологічного супроводу особистісного та професійного розвитку протягом фахового навчання [6; 7]. Це пов'язано з утвердженням в освіті, зокрема в педагогічній, новій парадигми особистісно-орієнтованого навчання, у якому головним є не формування особистості з наперед визначеними якостями, а створення умов для повноцінного розвитку потенційних можливостей, самоактивності, особистісного та професійного зростання, здорової життєвої позиції, здійснення успішної професійної траєкторії. При цьому важливим чинником особистісно орієнтованої освіти є особистісний розвиток майбутнього фахівця під час організації взаємодії всіх учасників освітнього процесу з урахуванням їхнього життєвого досвіду, індивідуальних особливостей, нахилів, потреб, конкретного освітнього середовища. На думку Е.Ф. Зеєра, найважливішим принципом психологічного супроводу є визнання права суб'єкта освіти самому приймати рішення про шляхи свого професійного становлення й нести відповідальність за наслідки. Супровід зводиться до створення умов для повноцінного професійного становлення особистості, надання своєчасної допомоги та підтримки, а за необхідності до здійснення корекції професійного розвитку [4].

Постановка завдання. Мета статті – наукове обґрунтування технології супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога в процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Натепер неповною мірою визначено можливості дисциплін психолого-педагогічного циклу та фахових методик для особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів. У процесі їх викладання важливо забезпечити умови, що сприятимуть активізації механізмів розвитку й саморозвитку. Цілісне уявлення про сутність особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога може бути сформоване на основі розробки та реалізації психолого-педагогічної технології, яка включає в себе теоретико-методологічне й емпіричне обґрунтування наукової проблеми; створення моделі супроводу, яка містить характеристики його основних компонентів (цілей, завдань, функцій, суб'єктів, етапів, аспектів, форм, шляхів, методів і засобів здійснення супроводу); методичне забезпечення супроводу при вивченні психолого-педагогічних дисциплін; оцінку ефективності, умов і шляхів оптимізації супроводу суб'єктів освітнього процесу. Визначаючи студента не об'єктом, а суб'єктом навчально-професійної діяльності, варто пам'ятати, що ніщо не може бути змінено в його внутрішньому світі без його власної волі, власного бажання. Ми не маємо права впливати на студентів своїми специфічними способами та прийомами, а повинні взаємодіяти з ним, пропонуючи різноманітні шляхи розв'язання тих чи інших завдань. Як зазначає М.Р. Бітянова, перехід від парадигми «допомоги» до парадигми «сприяння» в освіті найпродуктивніше реалізується завдяки психолого-педагогічному супроводу [1].

Предметом дослідження є супровід особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога при викладанні психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик. У контексті дослідження визначаємо його як систему заходів, спрямованих на створення умов для успішного особистісно-професійного становлення та розвитку суб'єктності майбутніх педагогів [2; 3]. Важливим положенням цього процесу є активізація студента до роботи над собою, до усвідомлення й розвитку свого життєвого та професійного досвіду, адекватного сприймання нових неочікуваних ситуацій у житті й професійній діяльності та їх продуктивного вирішення, що є необхідною умовою його професіоналізації. Метою супроводу є здатність високопрофесійно вирішувати освітні проблеми, оволодіння здоровим індивідуальним стилем діяльності, розвиток суб'єктності. Важливою умовою розвитку активної життєвої та професійної позиції

є активізація процесів самосвідомості в майбутніх педагогів: пізнання себе як особистості та професіонала, рефлексія, усвідомлення себе як суб'єкта діяльності й поведінки. Психолого-педагогічний супровід повинен сприяти послідовному розгортанню в майбутнього фахівця відповідних сторін суб'єктності: здатність ставити адекватні цілі, будувати власне життя та професійну діяльність, уміння мобілізувати свої можливості, концентрувати свої природні й психологічні сили, уміння приймати відповідальні рішення.

Основними завданнями супроводу при викладанні психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик є розкриття потенційних можливостей студента; забезпечення сприятливого освітнього середовища для особистісного й професійного зростання; ефективне опанування фундаментальними особистісними здатностями та професійними компетенціями; розвиток професійної ідентичності через професійну ідентифікацію й самоідентифікацію; формування здорового стилю педагогічної діяльності та ефективного збагачення особистісного й професійного досвіду; створення умов для повноцінного прояву позитивних сторін індивідуальності, розвитку та саморозвитку, професійно-педагогічної спрямованості, а також важливих для педагогічної діяльності якостей, зокрема таких як рефлексивність. Окремими завданнями супроводу при вивченні психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик можуть бути такі: активізація мотиваційного, змістово-операційного та рефлексивного складників готовності студентів до педагогічної діяльності; підтримка майбутнього педагога у визначенні й проектуванні життєво-професійної стратегії на подальші етапи життєдіяльності; формування настанов на постійний саморозвиток і самоосвіту та розроблення рекомендацій, пов'язаних із організацією самостійної освітньої діяльності й особистісно-професійного розвитку; розвиток педагогічної творчості, реалізація творчого потенціалу в майбутній педагогічній діяльності; навчання прийомів саморегуляції, самоконтролю, конструктивних способів подолання стереотипів, бар'єрів, професійних та особистісних проблем, допомога у виборі форм і видів саморозвитку тощо. Виходячи зі специфіки проблеми психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів при вивченні психолого-педагогічних дисциплін, ми виділили функції, які є важливими в реалізації його головної мети й завдань. Одними з найважливіших вважаємо акселераторну функцію, яка передбачає високий рівень професійної й суспільної компетенцій, а також розвивальну, яка реалізується в створенні умов для професійного й загальнокультур-

ного розвитку особистості, її творчого потенціалу, задоволенні інтелектуальних і творчих потреб. Ці головні функції супроводу відображуються в низці інших: спонукальній, яка спрямована на актуалізацію потреби майбутнього педагога в особистісно-професійному саморозвитку та подальшій самореалізації; стимулювальній, яка виявляється у своєчасному впливові на мотиваційно-вольову сферу майбутнього педагога, з метою заохочення щодо реалізації власного шляху особистісно-професійного саморозвитку; стабілізаційно-закріплювальній, яка виявляється у своєчасній підтримці впевненості студента в можливості досягнення цілей і завдань особистісного та професійного саморозвитку й адекватній оцінці позитивних змін у цьому напрямі; конструктивно-формульовальній, що виявляється в наданні орієнтирів щодо проектування, моделювання оптимальних умов для руху й саморуху майбутнього вчителя за обраними напрямками особистісно-професійного розвитку та саморозвитку; організаційній, консультативній, просвітницькій, зворотного зв'язку тощо [8]. Вибір і конкретизація функцій визначається конкретними цілями й завданнями, які ставить викладач психології на певному етапі викладання дисципліни.

Основними критеріями й показниками ефективності технології особистісно-професійного розвитку при викладанні психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик є здатність до самоаналізу, внутрішня визначеність, побудова особистої та професійної ідентичності, відповідальність, уміння правильно ставити професійні й життєві цілі, створення оптимістичного життєвого задуму, професійна самоідентифікація, здатність до взаємодії з неповністю передбачуваним, домінуюча гуманістична спрямованість; високий рівень володіння психологічними знаннями та професійними вміннями, набуття психологічних компетенцій; розвинені особистісні та професійно значущі якості; здатність до самопроекування власного розвитку; здорова особистість майбутнього педагога; здоровий стиль педагогічної діяльності.

Теоретичне узагальнення проблеми дало нам змогу розробити модель супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога в практиці викладання психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик і виділити в ній структурні компоненти, які тісно взаємозв'язані між собою. Її метою є орієнтація процесу, визначення його конкретних цілей і шляхів їх досягнення. Розробляючи модель супроводу особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів, ми виходили з того, що рушійною силою особистісно-професійного розвитку є внутрішня активність особистості щодо самоперетворення й самозмін.

Становлення суб'єкта розвитку можливе тільки за наявності високого рівня розвитку самосвідомості. Здатність майбутнього педагога до самопізнання, самоаналізу, саморегуляції, особистісна та професійна самоідентифікація є умовою його особистісного зростання та самореалізації, а усвідомлення проблем власної особистості й завдань професійної діяльності сприяє посиленню мотивації. Тому важливим складником моделі супроводу особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів є актуалізація процесів самосвідомості й розвиток рефлексивності засобами дисциплін психолого-педагогічного циклу. Важливим положенням моделі супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога є створення на заняттях і за їх межами умов для набуття ним суб'єктного досвіду. В основу роботи має бути покладений такий спосіб засвоєння студентом психолого-педагогічної інформації, при якому відбувається своєрідне зняття її об'єктивного значення й виявлення в ній суб'єктивного змісту. Суб'єктний досвід не може задаватися традиційними програмно-методичними засобами, а лише у формі міжсуб'єктної взаємодії. Склад і структура цього досвіду не продиктовані повністю вивченим навчальним матеріалом, а обумовлені внутрішніми колізіями особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу. Оволодіння цим досвідом проявляється у світогляді, цінностях, настановах, життєвих сенсах. Таке поєднання процесу вивчення психолого-педагогічних дисциплін із рефлексивними внутрішніми пошуками майбутнього педагога викликає й належне прийняття студентом змісту психолого-педагогічного знання й тих вимог, які об'єктивно впливають із сутності навчальної діяльності. Суб'єктний досвід студента визначається рівнем розвитку в нього вміння самостійно регулювати, контролювати й коригувати результати та процес навчально-професійної діяльності на основі рефлексії причин власних успіхів, помилок, сумнівів; при цьому регуляція та рефлексія повинні бути спрямовані й на раціонально-логічні, операційні, на особистісно-сміслові аспекти цієї діяльності. Показниками суб'єктного досвіду майбутнього педагога є осмисленість ним життя, позитивне самоставлення, позитивна внутрішня навчально-професійна мотивація, професійна самоідентифікація, самореалізація.

Модель супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога включає мотиваційний, організаційно-діяльнісний і рефлексивний етапи й, відповідно, три ключові підходи до їх реалізації – особистісно-зорієнтований, особистісно-діяльнісний та особистісно-творчий. У ході їх реалізації вирішуються всі цілі й завдання, визначаються та розв'язуються провідні

функції. Мотиваційний етап передбачає формування потреби в особистісно-професійному розвитку, створення умов для успішного оволодіння освітнім і професійним середовищем, формування настанови на підвищення психологічної та професійної компетентності. Тобто йдеться про створення мотиваційної основи саморозвитку, потреби особистості в самовдосконаленні. Організаційно-діяльнісний – спрямований на стимуляцію особистісно-професійного розвитку й передбачає самопізнання, самодіагностику, самоконтроль, саморегуляцію, створення умов для ефективного засвоєння психологічних знань, становлення професійно-особистісної ідентичності, розвитку професійних компетенцій та особистісних здатностей, потреби в саморозвитку й самовдосконаленні. Рефлексивний етап об'єднує в собі рефлексивне самоусвідомлення, виражене через складання власної програми особистісно-професійного розвитку; систематичний самоаналіз, самооцінку, самоконтроль власної діяльності й самокорекцію. Модель супроводу особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів у ході викладання психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик є цілісною системою навчально-виховної роботи зі студентами – майбутніми педагогами, яка має особистісно зорієнтовану спрямованість і включає розгортання процесів самосвідомості (адекватний самоаналіз і самооцінка власної діяльності, самопізнання), реалізацію суб'єктного потенціалу (самостійна регуляція, контроль і коригування результату й процесу навчально-професійної діяльності на основі рефлексії причин власних успіхів, помилок, сумнівів), професійну самоідентифікацію (усвідомлення себе як професіонала, формування та розвиток професійних якостей, психологічна готовність до професійної діяльності). Аналіз усіх компонентів теоретичної моделі супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога при викладанні психолого-педагогічних дисциплін свідчить про те, що діяльність викладача має бути спрямованою на формування позитивних настанов, потреб, пов'язаних з особистісно-професійним розвитком; психологічної компетентності учасників освітнього процесу; готовності до саморозвитку й самовдосконалення; актуалізацію розвивального потенціалу психологічної освіти, проблематизацію її змісту; використання інноваційних методів навчання; моделювання освітніх проблемних ситуацій і розв'язання завдань, спрямованих на розвиток професійних компетентностей та особистісних здатностей, активізацію самостійності студентів; складання й реалізацію індивідуальних програм особистісно-професійного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

Основну особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога повинні становити певні психолого-педагогічні умови, які ініціюють становлення професійно-особистісної ідентичності, формування професійно важливих компетенцій та особистісних здатностей, здорову педагогічну діяльність. Викладачі мають не тільки професійно вирішувати завдання психолого-педагогічного супроводу суб'єктів освітнього процесу, сприяти формуванню основних професійно-зумовлених підструктур особистості майбутніх педагогів, а й постійно аналізувати й ураховувати в діяльності тенденції розвитку сучасної освіти та освітньої практики, вимоги до фахівця в галузі освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Битянова М.Р. Организация психологической работы в образовании. Москва : Совершенство, 2004. 297 с.
2. Василенко Л.П. Концептуальні основи готовності майбутнього вчителя до розвивальної діяльності. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. Т. 1. С. 145–149.
3. Василенко Л., Василенко І. Впровадження технології особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога в практику викладання психологічних дисциплін. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. Випуск 6. Том 2. С. 12–17.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования : учебное пособие. Москва : Изд-во Московского психолого-социального ин-та, 2003. 478 с.
5. Старинська Н.В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ : Інтерсервіс, 2015. 178 с.
6. Концепция полифункционального сопровождения студентов педвуза / под ред. Л.Н. Бережновой, В.И. Богословского. Санкт-Петербург, 2001. 267 с.
7. Корень Т.О. Психолого-педагогічний супровід особистості в освітньому просторі. *Теорія та практика педагогіки життєтворчості* : матеріали Міжрегіон. наук.-практ. конф. / за заг. ред. кол. К.Л. Крутій, А.І. Павленко. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2007. С. 102–107
8. Плугина М.И. Акмеологическое сопровождение профессионального становления преподавателей высшей школы. Москва : Изд-во ООО ПКЦ АЛЬ-ТЕКС, 2008. 418 с.